

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПЗВО «ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА АКАДЕМІЯ ІВАНА ЗОЛОТОУСТОГО»**

**ФАКУЛЬТЕТ ГУМАНІТАРНИХ НАУК
КАФЕДРА БОГОСЛОВ'Я**

СИЛАБУС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

«Устав Богослужінь»

**Освітньо-професійна програма Богослов'я
Спеціальність 041 Богослов'я
Галузь знань 04 Богослов'я
Рівень вищої освіти – перший (бакалаврський)**

Затверджено на засіданні кафедри богослов'я,
Протокол № 2 від 13 вересня 2022 р.

Івано-Франківськ – 2022

ЗМІСТ

1. Загальна інформація
2. Анотація до курсу
3. Мета та цілі курсу
4. Програмні компетентності
5. Програмні результати навчання
6. Організація навчання курсу
7. Система оцінювання курсу
8. Політика курсу
9. Рекомендована література

1. Загальна інформація	
Назва дисципліни	<i>Устав богослужінь</i>
Викладач	Василишин Ігор Васильович – кандидат наук з богослов'я, доцент кафедри богослов'я; Добровольський Михайло Мирославович – магістр богослов'я, викладач кафедри богослов'я
Контактний телефон викладача	+38-067-198-84-09; +38-067-149-94-15; +38-098-099-20-17
Е-mail викладача	vasylyshyn.i@ifaz.edu.ua ; dobrovolskyi.m@ifaz.edu.ua
Формат дисципліни	2. Цикл професійної підготовки 1.2 Блок вибіркових дисциплін
Обсяг дисципліни	240 год., 8 кредитів ЄКТС В тому числі: 0 год. лекцій, 120 год. практичних, 7 год. індивідуальна робота, 113 год. самостійна робота студентів
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://ifaz.edu.ua/novyny/967-sylabusy-kb-bak.html
Консультації	За розкладом індивідуальних занять і консультацій науково-педагогічних працівників кафедри, а також за домовленістю з викладачем
2. Анотація до курсу	
Навчальна дисципліна « <i>Устав Богослужінь</i> » спрямована на поглиблене вивчення церковного уставу, історії його формування, застосування його на практиці і різноманітність деяких приписів та рубрик. Мова в курсі йде також про вивчення джерел уставу, про аналіз різних літургійних приписів, про проблеми неузгодженості приписів у різних літургійних джерелах, про перспективи літургійної реформи та ін.	
3. Мета та цілі курсу	
<p>Пререквізити курсу «<i>Устав Богослужінь</i>» (код навчальної дисципліни за ОПП 2022 р. – ППВ-31.1): Студенти курсу повинні володіти граматиною, стилістикою та практичними навичками української мови на базі середньої школи, а також розуміти церковнослов'янську мову (бажано також і основні терміни старогрецької мови) та мати основні поняття про церковні богослужіння, особливо про святу Літургію та про богослужіння добового кола: Вечірню, Утреню, часи та ін.</p> <p>Метою навчальної дисципліни «<i>Устав Богослужінь</i>» є засвоєння матеріалу про церковний устав, розширення та поглиблення знань вмінь та навичок у майбутніх фахівців.</p> <p>Завданням дисципліни «<i>Устав Богослужінь</i>» є глибше пізнання своєї власної літургійної традиції, порівняння її з іншими християнськими літургійними традиціями, історії розвитку різних традицій з наголосом на власну, адже рубрики церковного уставу – це свого роду підручник правопису у філології. Вивчаючи церковний устав, студенти побачать як одна з частин його приписів зібрана в одній книзі (типіконі), а інші частини фактично знаходяться в різних літургійних книгах: у служебнику, в літургійному Євангелії, в літургійному Апостолі, в Октоїху, в Псалтирі, в мінеях і тріодях, у часослові та ін.</p> <p>«<i>Устав Богослужінь</i>» як окремих предмет ставить перед собою ще одне важливе завдання – це пізнати логічність церковних приписів і норм, послідовність церковного календаря і більшості богослужінь. Під час виконання семінарських завдань студенти повинні продемонструвати вміння користуватися церковним уставом та пояснення: чому саме існують ті чи інші приписи.</p>	

У результаті вивчення навчальної дисципліни «*Устав Богослужінь*» студент повинен знати:

- основні відомості про походження, історичний розвиток та літургійні особливості церковних уставів взагалі, зокрема уставу Візантійського обряду;
- матеріали, пов'язані зі змістом та функціонуванням церковного уставу;
- роль церковного уставу як регулятора церковних відправ;
- роль і особливості церковних уставів Київської церкви, а також локальних традицій;
- критичний аналіз деяких контраверсійних приписів уставів;
- основні положення літургійного богослов'я і його загальноцерковні та суспільні наслідки;
- роль літургійного богослов'я у розв'язанні церковних і літургійних проблем сучасності.

вміти:

- користуватися церковним уставом при виникненні складнощів через збіг свят і певних періодів церковного року;
- застосувати знання про приписи і рубрики церковного уставу у практичній пастирській, освітньо-виховній та культурній діяльності;
- володіти літургійними, богословськими та релігієзнавчими термінами, які потрібно буде засвоїти впродовж курсу;
- орієнтуватися у літургійних аспектах церковних відправ;
- розпізнавати значення і роль літургійних приписів та рубрик у сучасному екуменічному діалозі, зокрема серед церков Київської традиції;
- тлумачити та застосовувати знання про логічність та правильність рубрик уставу в порівнянні з правилами граматики у філології;
- застосовувати набуті практичні знання у практичній діяльності, враховуючи конфесійні особливості сучасної України;
- тлумачити та застосовувати нові елементи та творчі нововведення, а також бути готовим на критику стосовно неузгодженостей в деяких приписах уставів.

У результаті вивчення дисципліни студенти повинні вміти вільно і творчо користуватися церковним уставом, приписами типікона, розуміючи певну логічність і послідовність деяких приписів. Силабус містить алгоритм формування навичок майстерності богословів загалом. Вивчення літургійного богослов'я стане можливим завдяки вивченню перш за все церковного уставу, немов правил правопису для філолога. Практичність у користуванні уставом, спектр різноманітності приписів різних уставів, допоможуть студентам краще засвоїти знання про власну літургійно-богословську традицію.

4. Програмні компетентності

У результаті вивчення дисципліни «*Устав Богослужінь*» (код навчальної дисципліни за ОПП 2022 р. – ППВ-31.1) студент повинен отримати:

Інтегральні компетентності:

ІК-1 Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі в галузі богослов'я

Загальні компетентності:

ЗК-2 Здатність зберігати та примножувати духовні, моральні, культурні, освітні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя;

ЗК-9 Здатність працювати в команді;

Фахові компетентності:

ФК-1 Здатність критично усвідомлювати історичну, культурну та соціальну значущість богословських традицій;

ФК-3 Здатність визначати взаємодії та взаємозв'язки між богословськими традиціями, оцінювати суспільну і культурну роль богослов'я в історичному та сучасному контекстах;
 ФК-4 Здатність аналізувати й характеризувати усталені та нові богословські традиції, богослужбові та релігійно-правові практики;
 ФК-6 Здатність критично усвідомлювати безперервність процесу богословських студій;
 ФК-10 Здатність використовувати богословські знання та навички в практичній богослужбовій і пасторальній діяльності.

5. Програмні результати навчання

У результаті вивчення дисципліни «*Устав Богослужінь*» (код навчальної дисципліни за ОПП 2022 р. – ППВ-31.1) студент повинен отримати такі очікувані **програмні результати навчання**:

ПРН-9 Розуміти специфіку усталених та нових богослужбових (літургійних), духовних (молитовних) та релігійно-правових практик богословських традицій;

ПРН10 Аналізувати першоджерела та наукові праці, визначальні для оформлення богословських традицій;

ПРН12 Застосовувати усні, письмові і візуальні способи передачі інформації;

ПРН15 Вміти звершувати та/або співзвершувати богослужіння, таїнства, молитви, обряди (відповідно до конфесійних особливостей), провадити професійну позабогослужбову діяльність;

ПРН20 Визначати взаємозв'язки між різними богословськими дисциплінами та застосовувати набуті знання і вміння у процесі формулювання способів вирішення богословських питань.

6. Організація навчання курсу

Обсяг навчальної дисципліни «*Устав Богослужінь*»

Вид заняття	Загальна кількість годин 1-2 курси (2022, 2021, 2020 р. пр.) – 240 год. / 12 ЄКТС
Лекції	1-2 курси (2022, 2021, 2020 р. пр.) – 0 год.
Семінарські заняття /практичні/ лабораторні	1-2 курси (2022, 2021, 2020 р. пр.) – 120 год.
Індивідуальна робота	1-2 курси (2022, 2021, 2020 р. пр.) – 7 год.
Самостійна робота	1-2 курси (2022, 2021, 2020 р. пр.) – 113 год.

Ознаки навчальної дисципліни «*Устав Богослужінь*»

Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Обов'язковий/ Вибірковий
Перший – другий – третій – четвертий (2022, 2021)	041 Богослов'я	Перший – другий (2022, 2021) Другий – третій (2020)	Вибіркова дисципліна циклу професійної підготовки
Третій – четвертий – п'ятий – шостий (2020)			

<i>Тематика навчальної дисципліни «Устав Богослужінь»</i>				
Тема	Кількість годин			
	Лекції	Практ. заняття	Індивід. робота	Самост. робота
<i>І курс, І семестр</i> <i>Змістовий модуль 1.</i>				
ТЕМА 1. 1. Вступ. Огляд бібліографії. 2. Загальні поняття про церковний устав та історію і основні етапи його розвитку.	-	2	1	1
ТЕМА 2. 1. Основні джерела уставу: рукописи і стародруки. Типи уставів. 2. Церковні приписи і рубрики в «паралітургійних» історичних джерелах.	-	2	-	2
ТЕМА 3. Типікони (типикони) – як основне джерело уставу. Види типіконів (типиків) від рукописів до друкованих джерел. Устав – (Ordo celebrationes). Проблематика уставу, особливості його застосування у різних церквах (слов'янські, грецькі, діаспора і т. п.).	-	2	-	2
ТЕМА 4. Приписи щодо структури незмінних частин богослужінь (типікон- часослов)	-	2	-	2
ТЕМА 5. Семінарське заняття. Дискусія про приписи уставу та деякі неузгодженості в різних джерелах.	-	2	-	2
ТЕМА 6. Елементи (приписи і рубрики) церковного уставу в інших літургійних книгах (мінея- місяцеслов).	-	2	-	2
ТЕМА 7. Особливості тріодного періоду (типікон – постова тріодь).	-	2	-	2
ТЕМА 8. Особливості пасхального періоду (типікон – квітна тріодь)	-	2	-	2
ТЕМА 9. Елементи уставу в інших книгах (типікон-октоїх, псалтир та ін.).	-	2	-	2
ТЕМА 10. Елементи уставу Божественної Літургії (типікон- Служебник, типікон-Архієратикон)	-	2	-	2
ТЕМА 11. Особливості уставів Східних Католицьких церков. Паралітургійні джерела уставу (Календар отця-сзуїта Миколи Ніллеса ТІ, календар о. Ігнатія Кульчинського, приписи, звичаї, канони тощо).	-	2	-	2

ТЕМА 12. Семінар. Практичне заняття з моделювання випадків уставу. Приклади збігу свят і періодів року.	-	2	-	2
ТЕМА 13. Елементи уставу, які необхідно доповнити. Устав богослужінь Требника та ін. літургійних книг, про які мовчить устав.	-	2	-	2
ТЕМА 14. Проблеми скорочень відправ та «паралітургійних» 2богослужінь.	-	2	-	2
ТЕМА 15. Підсумки. Екуменічний вимір уставних приписів. Перспективи реформ церковного уставу.	-	2	-	2
Всього за 1-ий семестр	-	30	1	29
<i>I курс, 2 семестр</i> Змістовий модуль 2.				
ТЕМА 1. Види святих і празників церковного календаря, богослужіння церковного дня для кожного з них. Безполіелейний святий в неділю.	-	2	-	1
ТЕМА 2. Безполіелейний святий в дні седмичні та в суботу	-	2	-	1
ТЕМА 3. Поліелейний святий. Бдінний святий. Празник Господський і Богородичний.	-	2	-	2
ТЕМА 4. Передсвяття і посвяття празника. Віддання празника.	-	2	-	2
ТЕМА 5. Опитування загальних уставів святих і празників. Водвиження Чесного Хреста і хрестопоклонна неділя.	-	2	1	2
ТЕМА 6. Подвижні і неподвижні празники року. Про 28-у неділю і правило додавання чи скорочення тижнів до початку тріоді.	-	2	-	2
ТЕМА 7. Устави празників Різдва Христового та Богоявлення Господнього.	-	2	-	2
ТЕМА 8. Стрітєння. Особливості празника Благовіщення.	-	2	-	2
ТЕМА 9. Опитування уставів мінеї. Передпосні седмиці. Особливості богослужінь чотиридесятниці.	-	2	1	2
ТЕМА 10. Устави Великого Посту. Початок квітної тріоді.	-	2	-	2
ТЕМА 11. Богослужіння Страсного Тижня.	-	2	-	2

ТЕМА 12. Воскресні богослужіння. Світлий тиждень.	-	2	-	2
ТЕМА 13. Устави від неділі Томи до Вознесіння. П'ятидесятниця, завершення тріоді.	-	2	-	2
ТЕМА 14. Опитування уставів тріоді.	-	2	-	2
ТЕМА 15. Підсумкове опитування.	-	2	-	2
Всього за 2-ий семестр	-	30	2	28
II курс, 3 семестр Змістовий модуль 3.				
ТЕМА 1. Сучасні служебники з чином Божественної Літургії (Івана Золотоустого, Василя Великого, Напередосвячених Дарів). Матерія для Євхаристії.	-	2	-	1
ТЕМА 2. Вхідні молитви. Одягання служителів.	-	2	-	1
ТЕМА 3. Опитування: молитви на одягання диякона та священника.	-	2	-	2
ТЕМА 4. Чин проскомидії. Просфори, їх використання. Вирізання агнца.	-	2	-	2
ТЕМА 5. Опитування: тропарі Христу і Богородиці, молитва «Господи, простягни руку Твою».	-	2	1	2
ТЕМА 6. Літургія Слова (кадження, малий вхід, читання Апостола і Євангелії).	-	2	-	2
ТЕМА 7. Опитування: молитва «Увійду в дім твій...», молитва на вмивання рук.	-	2	-	2
ТЕМА 8. Початок Літургії вірних (великий вхід, символ віри).	-	2	-	2
ТЕМА 9. Опитування: молитва малого та великого входу.	-	2	1	2
ТЕМА 10. Анафора, чин причастя служителів і вірних. Закінчення Літургії. Відпусти.	-	2	-	2
ТЕМА 11. Опитування: відпустові тропарі, перевірка молитви відпуста.	-	2	-	2
ТЕМА 12. Два диякони на Літургії. Літургія без диякона. Літургія зі співслужителями	-	2	-	2
ТЕМА 13. Опитування: обряди малого та великого входів	-	2	-	2

ТЕМА 14. Устави кадженъ на Літургії. Що служители цілують на Літургії? Що благословляє священник на Літургії?	-	2	-	2
ТЕМА 15. Опитування: Кадження на Літургії.	-	2	-	2
Всього за 2-ий семестр	-	30	2	28
II курс, 4 семестр Змістовий модуль 4.				
ТЕМА 1. Чин Літургії Напередосвячених Дарів.	-	2	-	1
ТЕМА 2. Устав Літургії Напередосвячених Дарів без диякона	-	2	-	1
ТЕМА 3. Устав Літургії Напередосвячених Дарів зі співслужителями.	-	2	-	2
ТЕМА 4. Опитування: Літургія Напередосвячених Дарів	-	2	-	2
ТЕМА 5. Кадильниця і кадження на богослужіннях	-	2	1	2
ТЕМА 6. Місце священника на богослужінні (з дияконом)	-	2	-	2
ТЕМА 7. Місце диякона на богослужінні	-	2	-	2
ТЕМА 8. Місце священника на богослужінні (без диякона, повсякденні богослужіння).	-	2	-	2
ТЕМА 9. Місце священника на богослужінні (без диякона, богослужіння святих, празників).	-	2	1	2
ТЕМА 10. Опитування молитви входу на вечірні, благословення кадила.	-	2	-	2
ТЕМА 11. Двері іконостасу. Завіса. Вживання фелону головним служителем.	-	2	-	2
ТЕМА 12. Частини богослужінь, під час яких потрібно стояти.	-	2	-	2
ТЕМА 13. Опитування знань уставів кадженъ	-	2	-	2
ТЕМА 14. Храмові устави.	-	2	-	2
ТЕМА 15. Підсумкове оцінювання.	-	2	-	2
Всього за 2-ий семестр	-	30	2	28
Всього за 1,2,3,4 семестри = 240 год. / 8 кредитів ЄКТС	-	120	7	113

7. Система оцінювання курсу	
Загальна система оцінювання курсу	Залік, максимальна оцінка – 100 балів. Загальна система оцінювання включає оцінки за практичні заняття (50 %), за контрольну роботу (10%) та самостійну роботу (40%). Також враховуються виконання завдання репродуктивного, частково-пошукового та творчого рівнів
Вимоги до письмової роботи	Виконання контрольної роботи, що складається з теоретичного питання, практичного, творчого завдань та застосування їх у богослужбовій практиці. Також враховуються виконання творче завдання: підбір пісні, власних музичних творів.
Умови допуску до підсумкового контролю	Для допуску до підсумкового контролю (заліку) студент мусить захистити індивідуальне творче завдання з обраної теми на відмінну/добру/задовільну оцінку; отримати мінімальний задовільний бал за практичне заняття, отримати мінімальний задовільний бал за написання контрольної роботи.
8. Політика курсу	
Політика курсу « <i>Устав Богослужінь</i> » передбачає перездачу усіх невиконаних завдань в силу серйозних запізнь на заняття або пропущених пар без поважних причин. Студенти, що слухають дисципліну зобов'язані відпрацювати заняття / невиконаний обсяг робіт (переписати контрольну роботу, проспівати вивчений матеріал). У випадку запозичених робіт, випадків плагіату, виявів академічної недобропорядності (списування), недобропорядної поведінки в аудиторії викладач пропонує студентові повторно виконати необхідний вид роботи.	

9. Рекомендована література

1. Арранц, Око церковное, История Типикона, Рим 1998.
2. Булгаков С., Настольная книга священнослужителя
https://azbyka.ru/otechnik/Pravoslavnoe_Bogosluzhenie/nastolnaja-kniga-svjashennoslužhitelja/
3. Вукашинович В., Литургическое возрождение в XX веке, Белград 2000, Москва 2013 г.
4. Головацький = Родіон Головацький, Пояснення богослужень, Рим 1973, Львів 2003.
5. Даниленко, Окозрительный устав = Борис Даниленко, Окозрительный устав в истории богослужения Русской Церкви, Мюнхен 1990.
6. Інструкція застосування літургійних приписів ККСЦ, Львів 1996.
7. Карабинов И., Постная триодь, Санкт-Петербург 1910.
8. Конституція про святу Літургію (Sacrosanctum Concilium), див. Документи і матеріали II Ватиканського Собору.
9. Мансветов, Церковный устав = И. Д. Мансветов. Церковный устав (Типик), его образование и судьба в Греческой и Русской Церкви. Москва 1885.
10. Мінея – стаття про мінеї в Православній енциклопедії
<https://www.pravenc.ru/text/%D0%9E%D0%B1%D1%89%D0%B0%D1%8F%20%D0%9C%D0%B8%D0%BD%D0%B5%D1%8F.html>
11. А. М. Пентковский. Студийский устав и уставы студийской традиции // Журнал Московской Патриархии, 2001, No 5.
12. А. М. Пентковский. Типикон патриарха Алексия Студита в Византии и на Руси. Москва 2001.
13. Никольский, Пособие = К. Никольский, Пособие к изучению устава богослужения Православной Церкви, издание седьмое, Санкт-Петербург 1907.

14. Розанов В., Богослужебный устав Православной Церкви. Опыт изъяснительного изложения порядка богослужения Православной Церкви. Москва. 1902.
15. В. Рудейко. Служіння архиерея у богослужбах добового кола // Богословія 71 (2010–2011).
16. В. Рудейко. Часослов за канонем лаври святого отця нашого Сави: Впровадження. Переклад. Коментарі. Львів 2016.
17. Сенік С., Латинізація в українській католицькій церкві, Люблін 1990.
18. Скабалланович = М. Н. Скабалланович. Толковый Типикон: Объяснительное изложение Типикона с историческим введением, I-III т., Киев 1910..
19. Тафт Р., Богослуження часослова на Сході та Заході / Перекл. з англ. Д. Бендик, Львів 2013, те саме англ. (оригінал) Taft = R. F. Taft, *The Liturgy of the Hours in East and West: the Origins of the Divine Office and its Meaning for Today*, Collegeville: The Liturgical Press, 1985.
20. Тафт, Візантійський обряд = Роберт Ф. Тафт, Візантійський обряд: Коротка історія/Перекл. Р. Скакун. – Львів: Видавництво УКУ, 2011.
21. Шмеманн А., Введение в литургическое богословие, Москва 1996. Те саме англійською: А. Schmemmann. *Introduction to Liturgical Theology*. Crestwood, NY 1996.

Статті:

1. Васишин І., Коментарі в Типику о. Дольницького та їхні джерела / Ігор Васишин // *Ad Fontes Liturgicos 5*. Літургійні коментарі як джерело літургіології. - Львів, 2015. - С. 43-49.
2. Васишин І., До історії впорядкування та нової редакції Типика о. Ісидора Дольницького / І. В. Васишин // *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. : Історичне релігієзнавство. – Вип. 7. – 2012. – С. 60-68.*
3. Васишин І., Літургійна латинізація у Типику о. Ісидора Дольницького // <https://er.ucu.edu.ua/handle/1/621>
4. Васишин І., Особливості літургійного календаря у «Типику» отця Ісидора Дольницького // *Наукові записки УКУ: Богослов'я* 4, 2017, С. 35-50.
5. Васишин І., Про деякі особливості Типика о. Ісидора Дольницького // *Наукові записки Українського католицького університету. Серія: Богослов'я. - 2015. - Вип. 2. - С. 259-277. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nzuku_2015_2_14*
6. Васишин І. Києво-Печерська "Постова тріодь" 1640 року як одне з джерел богослужбового уставу УГКЦ / Ігор Васишин // *Наукові записки УКУ. - 2019. - Ч. 12: Богослов'я, вип. 6. - С. 107-119.*

9. Джерела:

1. Дольницький, Типик = Ісидор Дольницький, Типікь Церкве Руско-Католическія. Львовъ 1899, те саме українською: Типик Української Католицької церкви, Львів 1992, 2010.
2. Микита, Типик = Александр Микита, Руководство в церковный типикон, Ужгород 1901.
3. Устав богослужень: Вечірні, Утрени і Божественної Літургії, Рим, 1958 (в додатку до «Типика» о. Ісидора Дольницького, переклад з "Ordo celebrationis vesperarum et divinae liturgiae iuxta recensionem Ruthenorum" originally published in Latin by the Sacred Congregation for the Eastern Churches, Rome 1944).
4. Типикон церковный по чину Христовыя великия Церкви: Георгия Виолакиса, Константинополь (Патриаршеская типография) 1853.
5. Типікон, Москва 1859 і наступні видання.
6. Типікон, Перемишль 1852, 1870, 1903.